

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅՈՒ «ՄԱՏԵԱՆԸ» ՎԱՋԳԵՆ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՄԲ

ԱՊՐԵՍՅԱՆ Ա.Գ.

Համաշխարհային գրականության մեջ կան բանաստեղծությունների այնպիսի թարգմանություններ, որոնք առաջին իսկ տողից մեզ համակում են իրենց տրամադրությամբ, հուզականությամբ. դրանց թարգմանիչները խորապես զգացել և վերապրել են ստեղծագործությունների էությունը և ձգտել ստեղծելու կատարյալ թարգմանություն: Այդպիսին է նաև լեզվաբան, գրաբարագետ, գրող և թարգմանիչ Վազգեն Գևորգյանի՝ Նարեկացու «Մատեան ողբերգութեան» երկի աշխարհաբար թարգմանությունը: Նա «Մատեանը» թարգմանել է որպես բանաստեղծություն, իսկ Նարեկացուն անվանել է «միջնադարյան այն արվեստագետ մեծ բանաստեղծը, որ պոեզիան դուրս բերեց եկեղեցու անձուկներից և նրան տվեց կյանք ու ինքնության արտոնագիր»¹:

Գրիգոր Նարեկացու «Մատեան ողբերգութեան» երկի ամբողջական թարգմանությունը Վ. Գևորգյանը լույս է ընծայել 1979-ին, Երևանում: Մինչ այդ նա հրատարակել էր «Ծաղկաքաղը» (1970), որն ընդգրկում էր «Մատեանի» մի քանի գլխի թարգմանությունը: Այս հատվածների մեծ մասը թարգմանիչը վերամշակել է և նոր միայն դրանք զետեղել «Մատեանի»՝ 1979-ի հրատարակության մեջ: Ինչպես ինքն է նշում, այդ մշակումները հիմնականում կատարվել են բնագրից առերևույթ «հեռանալու» ճանապարհով՝ ցանկանալով այդ կերպ պահպանել թարգմանության բանաստեղծական հնչեղությունը և հեղինակի մտքերը, ասելիքը առավել

¹ Գրիգոր Նարեկացի, *Մաղյան ողբերգության, Տաղեր, թարգմ.*՝ Վ. Գևորգյանի, Ե., 1979, էջ 653: Այսուհետև այս թարգմանությունից արված մեջբերումներին կից կնշվի էջը:

ճշգրտված, որոշակի ու հստակ շարադրանքով հասցնել ժամանակակից ընթերցողին²:

Համեմատենք մի քանի հատված թարգմանության նախնական և վերջնական տարբերակներից.

Այնքան ավելի պիտ արժանանամ
Աննվազելի քո ողորմության³:
Կյանքս այս աշխարհում նման է
սաստիկ **ալեծուսի** ծովի,
Ուր կոհակների անդուլ, անընդմեջ
դիմախուժումով
Տարուբերվում է, ցնցվում է հոգիս...

Իր **եռալեկոծ** դիմահարությամբ
Իսկույն **վրդովեց** հանդարտությունը
(1970, ԻԴ, 57):
Ոչ թե **հույս ունի** ապրել **լուսի մեջ**՝
ապրողների հետ,
Այլ մեռյալների հետ՝ **զգայական**
կյանքով՝ խավարում (1970, Լ, 68):

Այնքան ավելի կարժանանամ քո
անհատ գթության (Թ, 55):
Կյանքս այս աշխարհում նման է
սաստիկ **մրրկածուսի** ծովի,
Ուր բազմակոհակ ու ալեխոռով
Հորձանքների խուլ, անդուլ,
անընդմեջ **ընդդիմախուժմամբ**՝
Տարուբերվում է, ցնցվում է հոգիս...
Երեքայան իր դիմահարությամբ
հառնեց-խռովեց անդորրն
հիմնովին (144):
Ոչ թե, **հավակնոտ, ակնկալում է**՝
Ապրողների հետ՝ **լուսաբնակ կյանք**,
Այլ **խավարակյաց զգայական շունչ**՝
մեռյալների հետ (184):

Ակնհայտ է, որ թարգմանության վերջնական տարբերակում թարգմանիչը հեղինակի մտքերին տվել է նոր ձևակերպումներ, բառերը փոխարինել առավել ազդեցիկ հոմանիշներով, հավելել նախդիրներով, բառակապակցություններն արտահայտել բառով՝ այդ կերպ փորձելով ավելի մոտ գտնվել Նարեկացու խոսքի իրական իմաստին:

Թարգմանության ժամանակ պետք է ի նկատի ունենալ որևէ երկին բնորոշ առանձնահատկությունները: Այս հանգամանքը կարևորվում է հատկապես Նարեկացու ստեղծագործությունը թարգմանելիս: Ահա մի քանի բնութագրական գծեր, որոնք հատուկ են Մատենանին.

Ա. Այն ունի հարուստ բառաշխարհ: Բանաստեղծական արվեստի առաջին բաղադրիչը բառն է՝ իմաստի և ոճի կրողը: «Մատենանում» Նարե-

² Տե՛ս նույն տեղում:

³ Գրիգոր Նարեկացի, Մաղյան ողբերգության, Ծաղկաքաղ, թարգմ.՝ Վ. Գևորգյանի, Ե., 1970, գլ. Թ, էջ 37-38: Այսուհետև այս հրապարակությունից արված մեջբերումներին կից կնշենք հրապ. թիվը, գլուխը և էջը:

կացին ստեղծել է ինչպես բազմաթիվ նորակազմ բառեր, այնպես էլ՝ մակ-դիրներ, փոխաբերություններ:

1. Ինչպես բոլոր բանաստեղծական գործերում, այնպես էլ «Մատեանում», բառը, ի տարբերություն իր բառարանային բուն իմաստի, ստացել է այլ իմաստ և տարողություն: Նարեկացին հաճախ է դիմել փոխանունության. «Ե՛ս **ամենայնն**, եւ յի՛ս **ամենեցունն**»⁴:

Թարգմանիչները փոխանունները վերածել են լրացման և, իբրև լրացյալ՝ ավելացրել են նոր՝ **մեղք** և **հանցանք** բառերը⁵, ինչպես այս օրինակներում. «Այդ **բոլոր յանցանքները** ես եմ, ու **ամէնուն յանցանքները** իմ մէջս են»⁶: «Ես եմ ամէնն ալ, եւ **ամենուն յանցանքները** իմ մէջ կը գտնուին»⁷: «Ես եմ այդ բոլորը, և բոլորի **հանցանքներն** իմ մեջ են»⁸:

Մինչդեռ Գևորգյանը, հավատարիմ մնալով բնագրին, թարգմանել է. «Ե՛ս եմ **համայնը**, և ամենքինն է **պարփակված** իմ մեջ» (442):

2. «Մատեանում» կան բառեր, որոնք միայն Նարեկացին է օգտագործել, որոշ բառեր էլ բացակայում են բառարաններում, առկայության դեպքում էլ անբացատրելի են, անծանոթ, անհայտ կամ ճիշտ չեն մեկնաբանված:

Նարեկացին գրել է. «Սովեցելոյս **ասպակասպաս**, կաղկանծողական՝ ամենաթշուառ վտանգաւորիս /Ապրու՛ստ կերակրոյ փշրանաց հացի / Ի բազմազեղդ քո սեղանոյ մասնաւորեցես» (ԼԵ, 394-395):

«Ասպակասպաս» բառը⁹ մեկնություններում և բառարաններում տարբեր կերպ է բացատրված: Թարգմանիչն ուսումնասիրել է այդպիսի բա-

⁴ **Գրիգոր Նարեկացի**, *Մատեան ողբերգութեան, աշխարհասիրոյթամբ՝ Պ. Խաչատրյանի և Ա. Ղազինյանի*, Ե., 1985, գլ. ՀԲ, էջ 535: Այսուհետև՝ **Գրիգոր Նարեկացի**, *Մատեան ողբերգութեան* (գիտ. հրատ.), գլուխը և էջը:

⁵ **Գրիգոր Նարեկացի**, *Մատեան ողբերգութեան. Տաղեր, թարգմ.*Վ. Գևորգյանի, էջ 603:

⁶ Նարեկ. *Աղօթամատեան Ս. Գրիգոր Նարեկացւոյ, թարգմ.* Թ. Գուշակյանի, Գահիրէ, 1926, էջ 239: Այսուհետև՝ Գուշակյան, էջը:

⁷ **Ս. Գրիգոր Նարեկացի**, Նարեկ. *Ողբերգութիւն, գրաբար բնագրի հանդիպադրոյթամբ աշխարհաբարի վերածեց Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի, Պուլէնոս Այրէս, 1948, էջ 185*:

⁸ **Գրիգոր Նարեկացի**, *Մատեան ողբերգութեան, թարգմ.*Մ. Խերանյանի, Ե., 1960, էջ 314: Այսուհետև՝ Խերանյան, էջը:

⁹ Տարընթերցված՝ «ասպականասպաս»: Միջնադարյան լուծմունքը բացատրում է. «Լափն է, զոր տան շանն» (Մաշտոցի անվան Մատենադարան (այսուհետև՝ ՄՄ), ձեռ. N 5650, թ. 377բ): Մեկնիչը **սպաս** բաղադրիչը ընդունում է որպես գոյական՝ լակ, ապուր նշանակությամբ: Հ. Նալյանը բարդության առաջին բաղադրիչը համարում է

ները, բացահայտել, պարզել հեղինակի մտքերը, որոշել, թե որն է ավելի մոտ Նարեկացու մտքին, և նոր միայն ընթերցողին հանձնել դրանց աշխարհաբար ձևակերպումները. «Որպես սովատանջ ամենաթշվառ կադկանձող մի շան՝ /Քո ամենազեղ ու ճոխ սեղանի /Հացի փշրանքից բաժին հա՛ն և ինձ» (222):

3. «Մատենանում» հանդիպում են գրաբարյան լեզվամտածողությանը հատուկ բառեր, կապակցություններ, մտքեր, շարահյուսական ձևեր, որոնք անհասկանալի էին ինչպես միջնադարյան, այնպես էլ ժամանակակից ընթերցողին: Նարեկացուն հասկանալու համար ստեղծվել են «Մատենանի» մեկնությունները, որոնք բացատրել են նրա այս կամ այն բառը, միտքը, նախադասությունը: Թարգմանիչները հաճախ դիմել են մեկնիչներին՝ Նարեկացուն ավելի ճիշտ հասկանալու և թարգմանելու համար:

Նարեկացին գրել է. «Մի՛ **զհովիտ հանճարոյս** ստուերական պահեր» (ՀԸ, 563): Գաբրիել Ավետիքյանը «Մատենանի» իր մեկնության մեջ «զհովիտ հանճարոյս»-ը բացատրել է՝ «զյիշատակարան մտացս մի՛ թողցես ի խաւարի, որով անծանօթ մնացեալ իմոց մեղաց՝ ի հանդերձեալսն հրատարակեսցի ինձ»¹⁰: Ըստ մեկնիչի՝ «**հանճարի հովիտ**» ասելով՝ Նարեկացին ի նկատի է ունեցել «**միտք**» իմաստը: Այդպես է թարգմանել նաև Գևորգյանը՝ «Ձեռքից բաց մի՛ թող սանձերը **մտքիս**» (471):

Բ. «Մատենանին» բնորոշ են հոմանշային կուտակումները՝ ինչպես բառերի, այնպես էլ կապակցությունների և նախադասությունների:

ասպակա բառը և բացաբրում է. «ասպակա, այսինքն շան լակն, և կամ փշրանքն սեղանոյ, զոր խնդրեաց քանանուհին, զինքն ի շուն օրինակելով» (Նալեան 3., Գիրք մեկնութեան աղօթից սրբոյն Գրիգորի Նարեկացոյ, Կ. Պոլիս, 1745, էջ 296): **Ասպականի բառը** Ավետիքյանը ստուգաբանում է պարսկերեն **ասպ-ձի** բառից և բացաբրում է. «նշանակէ ձիաւոր որսորդ, իսկ **ասպականասպաս** նշանակէ սպասաւոր կամ ծառայող որսորդի. որպէս է շունն որսական» (Աւետիքեան Գ., Նարեկ աղօթից, համառօտ եւ զգուշաւոր լուծմամբք բացայայտեալ միանգամ եւ այժմ երկրորդ անգամ յաւելուածով, Վենետիկ, 1827, էջ 95, ծնթ. 17): Ըստ Նոր Հայկազյան բառարանի՝ **ասպականասպաս** նշանակում է՝ «որ կայ ի սպասու ասպականոյ, այսինքն որսորդի. որսորդ շուն. բարակ որսական» (Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, հ. Ա, Ե., 1979, էջ 315): Ըստ Աճառյանի՝ **ասպականասպաս** նշանակում է «կերակրի մնացորդներին սպասող» և կազմված է ոչ թե **ասպականի**՝ «որսորդ կամ շուն», այլ **ասպակ**՝ «կերակրի մնացորդ բառից» (Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հ. Ա, Ե., 1971, էջ 271), չնե՛ս Գրիգոր Նարեկացի, Մարեան ողբերգութեան (գիպ. հրապ.), էջ 1044, ծնթ. 19:

¹⁰ Աւետիքեան Գ., նշվ. աշխ., էջ 414:

Անտանելի /, անմերձենալի /, անըմբռնելի /, անիմանալի,
 Անճառելի /, անտեսանելի /, անզննելի /, անշաշափելի,
 Անորոնելի /, անսկիզբ /, անժամանակ (Գ, 254):

Թարգմանիչները երբեմն վերարտադրել են նախադասության բովանդակությունը, երբեմն ավելացրել են տվյալ բառին իմաստով մոտ կամ նման բառ, երբեմն ստեղծել են բարդ բառեր կամ պարզապես կրճատել են հոմանշային շարքը՝ թողնելով մեկ կամ երկու հոմանիշ, որը թուլացրել է Նարեկացու մտքի ուժգնությունը:

«...Ո՛չ սկզբնաւորութիւն ունիս ու ո՛չ ալ վերջաւորութիւն, կարելի չէ ո՛չ ըմբռնել, ո՛չ հասկնալ, ո՛չ տեսնել, ո՛չ զննել, ո՛չ շօշափել ու ո՛չ ալ մօտենալ քեզ»¹¹:

Գևորգյանը կամ պահպանել է հոմանշային ողջ շարքը, կամ համալրել է այն նոր հոմանիշով, քանի որ նույնությամբ թարգմանելով՝ չէր արտահայտում հեղինակի ասելիքի ուժը.

Անպարփակելի /, անմերձենալի,
 Անըմբռնելի /, անիմանալի /, անճառ, անպատում,
 Անտեսանելի / ու անզննելի,
 Անշոշափելի /, անորոնելի
 Անսկիզբ-անվերջ /ու անժամանակ (Գևորգյան, 18):

Գ. «Մատենան» ունի առանձնահատուկ տաղաչափություն: «Հայկական տաղաչափության հիմնական ձևերն իրենց ենթատեսակներով լայնորեն կիրառվել են VII-XI դարերում»¹², և «այստեղ, անվերապահորեն, մեծագույն ավանդը պատկանում է Գրիգոր Նարեկացուն»¹³:

1. «Մատենանի» կառուցվածքի վերաբերյալ ուսումնասիրողները տարակարծիք են. նրանք Նարեկացու «ամբողջ աղօթական «Մատենան» մերթ չափածո են համարել՝ անտեսելով արձակ գրված հատվածները»¹⁴, մերթ գտել են, որ «Մատենանի» «քնարական հատվածների մեծ մասը հորինված է ազատ ոտանավորով, ուր կան նաև արձակ կտորներ»¹⁵: Նա-

¹¹ Աշխարհաբար Նարեկ, թարգմ.՝ Մ. Գոչունյանի, Կ. Պոլիս, 1902, էջ 15: Այսուհետև՝ Գոչունյան, էջը:

¹² Տե՛ս նաև Աբեղյան Մ., Երկեր, հ. Ե, Ե., 1971, էջ 332:

¹³ Ղազինյան Ա., Գրիգոր Նարեկացի, Բանաստեղծական արուեստը, Անթիլիաս-Լիբանան, 1995, էջ 228:

¹⁴ Բահաթրյան Ա., Հին հայոց տաղաչափական արվեստը, Ե., 1984, էջ 105:

¹⁵ Աբեղյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 323-324:

րեկացին իր երկը համարել է չափածո ստեղծագործություն. «Եւ զի՞նչ է ինձ սակաւ եւ նուազագոյնս յաւել / Սահմանս կսկծելիս չափաբերականս, / Մինչ անցեալ է ըստ քանակութեան եւ վրիպեալ ըստ բժշկութեան» (Ե, 265):

Թարգմանիչները «Մատենանը» թարգմանել են և՛ արձակ [Մ. Գոչունյան, Թ. Գուշակյան, Գ. Խաչատուրյան (1926)], և՛ չափածո [Գ. Խաչատուրյան (1948), Մ. Խերանյան]: Գևորգյանը «Մատենան» ամբողջությամբ չափածո է թարգմանել:

2. Հայկական բանաստեղծության ամենատարածված չափը հնգավանկ անդամներով (5+5) ոտանավորն է: «Մատենանում» նույնպես գերակշռում է հնգավանկ անդամներով ազատ ոտանավորը, թեև, իհարկե, Նարեկացին օգտագործել է նաև այլ չափեր: Այսպես է սկսվում նույնիսկ «Մատենանի» յուրաքանչյուր Խոսքի խորագիրը՝ «Ի խորոց սրտից + խօսք ընդ Աստուծոյ»¹⁶: Գևորգյանը նույնպես, «Մատենանի» չափը համարելով հայերենին բնորոշ հնգավանկ յամբ-անապեստոն¹⁷, հիմնականում երկանդամ ու եռանդամ տողերով, այդպես է թարգմանել.

Արեգակն արդար /, ճառագայթ արհնեալ,

Լուսոյ կերպարանք /, փափագ անձկութեան (ՂԵ, 639):

Արեգակ արդար /, օրհնյա՛լ ճառագայթ,

Լուսիս կերպարանք /, փափագ անձկալի (Գևորգյան, ՂԳ, 550):

Սակայն, ինչպես նկատել է թարգմանիչը, «բանաստեղծը միշտ չէ, որ հետևել է այս չափին, իսկ հետևելիս էլ՝ սակավ չեն նրա թույլ տված խախտումները: Բայց այդ խախտումներից նրա երկի բանաստեղծականությունը չի տուժել, քանի որ նա այդ կատարել է ստեղծագործական հախուռն տարերքի մեջ»¹⁸: Եվ նույնիսկ այն դեպքում, երբ Նարեկացին խախտել է բանաստեղծական չափը, թարգմանիչը պահպանել է այն՝

ա) մի դեպքում հոմանիշ ավելացնելով.

Ահաւոր, հզար /, բարերար / եւ ամենաստեղծ,

¹⁶ Ս. Գրիգոր Նարեկացի, Նարեկ. Ողբերգութիւն, գրաբար բնագրի հանդիպադրությամբ աշխարհաբարի վերածեց՝ Գարեգին եպս. Տրապիզոնի, էջ ԻԳ:

¹⁷ Յամբ-անապեստոսյան ոտանավորները 5-վանկանի անդամներով զարգացող ոտանավորներն են, որոնց հիմքը միայն հավասար անդամներն ու կայուն հարվածներն են (յոթն'ս Զրբաշյան Է., Պոեզիկայի հարցեր, Ե., 1976, էջ 266):

¹⁸ Գրիգոր Նարեկացի, Մաղյան ողբերգության. Տաղեր, թարգմ.՝ Վ. Գևորգյանի, էջ 634-635:

Կենդանի, գովեալ /, ամենակատար (ԽԲ, 412):
 Ահավոր, հզոր /, բարերար, **գթած** / և ամենաստեղծ,
 Կենդանի, գովալ /, ամենակատար (Գևորգյան, 247):
 Յորժամ, որ այժմս / բանապաճոյճ,
 Խրոխտաձայն /, սիգացող /, բարձրապարանոց (ՀԳ, 538):
 Զի ես, որ այժմ / այսպես պերճախոս,
 Խրոխտաձայն եմ /, սիգաքայլ, **հպարտ** /, բարձրապարանոց (Գևորգյան, 446):
 ք) մեկ այլ դեպքում հոմանիշ կրճատելով.
 Աստուած ողորմած /, բազմագութ, հզար /, **ահաւոր**,
 Մարդասէր, արիւնեալ /, կենդանի, անճառ (ՀԶ, 555):
 Աստված ողորմած /, բազմագութ, հզոր,
 Անճառ, կենարար /, օրինյալ, մարդասեր (Գևորգյան, 458):

Տաղաչափության հետ կապված դժվարությունների հաղթահարումը թարգմանչից ավելի շատ ժամանակ է պահանջել, քան բնագիրը աշխարհաբարի վերածելը: Այստեղ է, որ թարգմանիչը հանդես է եկել որպես բառաստեղծ և ոճաբան, քանի որ՝

ա) «Մատենի» որևէ բառ հաճախ հնարավոր չէ փոխարինել չափին համապատասխանող մեկ այլ բառով. Նարեկացին կամ սպառել է տվյալ հոմանշային շարքը, կամ դիմել է նորաստեղծների: Այս դեպքում թարգմանիչը գտել է բնագրի հոմանշային շարքին և՛ նրբիմաստով, և՛ բանաստեղծական չափով համապատասխանող հոմանիշը.

Արձան անզգայ /, պատկեր անբարբառ /, գոյութիւն անշունչ,
Ողորմելի տեսիլ /, **աշխարելի** կերպարան,
 Ողբալի **արիւնակ** /, **եղկելի** դէմք,
 Արտասուելի **նմանութիւն** /, լռեցեալ լեզու,
Ցամաքեալ խոտ /, թաթափեալ ծաղիկ,
Ծորեալ գեղ /, **շիջեալ դամբար**,
Դատարկ կոկորդ /, խոպանացեալ սիրտ,
Աղիւնեալ ազդարան /, **սպառեալ** աղբիւր (ՀԳ, 538):
 Անզգա արձան /, անբարբառ պատկեր,
 Անշունչ գոյություն /, **խղճալի** տեսիլ,
Եղկելի կերպար /, ողբալի **տիպար**,
Ողորմելի դէմք /, արտասվելի **տեսք** /, համրացած լեզու,
Խորշակահար խոտ /, թոթափված ծաղիկ,
Այլակերպված գեղ /, **մարած** մի **կանթեղ**,

Սնամեջ կոկորդ /, խոպանացած սիրտ,
Գոց զգայարան /, **ցամաքած** աղբյուր (Գևորգյան, 447):

բ) Աշխարհաբարի քերականական ձևերն իրենց վանկաքանակով տարբերվում են գրաբարից (**բանական-բանականաց-բանականների, արտասուք-արտասուաց-արտասուքների**).

Գումարք միանձանց/ բոյք **բանականաց** /ընտրելոց (ԼԱ, 370):
 Գումարտակները / մենակյացների,
Բանականների / բույլերն ընտրագույն (Գևորգյան, 193):
 Վտակս **արտասուաց** / արբուցանողաց (ԿԴ, 501):
Արտասուքների / վարար վտակներ (Գևորգյան, 387):

3. Հանգի գործածությանը հայ գրականության մեջ առաջին անգամ հանդիպում ենք «Մատենանում»: «Մատենանը» գրված է անհանգ ոտանավորով, սակայն Նարեկացին տեղ-տեղ դիմել է ամենաբազմազան հանգերի կիրառության¹⁹ (ի, ցայ, եալ, աւ, եաց, իս, թինս, ոյս): «Ի» հանգի մասին հեղինակը նշել է «Մատենանի» ԻԶ գլխում՝ «Ի նոյն գիր բերեալ զաւարտմունս տանցն, /Որովք առաւել սաստիկ մորմոքեալ ճմլեցուցանեն»²⁰: Ահա մի հատված այդ գլխից.

Բազմահատուած էութին բնութեանս, ներհակք միմեանց
 ի պատերազմի,
 Երկչոտութեամբ կարծեաց վարանեալ, ամենայնիւ կայ ի վտանգի,
 Հարազատաց դաւաճանութին անհաշտելի ի կոտորածի (346):

Նույնիսկ այն թարգմանիչները, որոնք «Մատենան» ամբողջությամբ արձակ են թարգմանել, այս գլուխը՝ «ի ծայնավորի», ներկայացրել են բնագրի նման.

Բնութեանս տարբեր մասերը մղուած են իրարու դէմ պատերազմի.
 Երկչոտ կասկածներով շուարած, ենթարկուած է գոյութիւնս՝ վտանգի,
 Հոգիս և մարմինս թէև հարազատ իրարու, սակայն անհաշտ թշնամի,
 Զիրար դաւաճանելով մատնեցին դառն կոտորածի (Գոչունյան, 127):

¹⁹ Ղազինյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 229:

²⁰ Գրիգոր Նարեկացի, Մատենան ողբերգութեան (գիպ. հրապ.), էջ 344:

Սակայն Գևորգյանը, որ «Մատենան» ամբողջությամբ չափաժող է թարգմանել, հրաժարվել է այդ ձևից.

Իմ իսկ էության մասերն համորեն, մեկնելու ներհակ,
Պատերազմում են անվերջ իրար դեմ.
Երկչոտությամբ ու տազնապով վարան՝
Վտանգի մեջ է այնտեղ ամեն ինչ.
Թեև հարազատ, բայց անհաշտելի ոսոխների պես
Դավաճանաբար ջարդում են իրար (155-156):

Որոշ դեպքերում էլ նա հավատարիմ է մնացել հեղինակի հանգավորմանը.

Թէ փառա՞ցդ վայելչութեան, յորմէ գրկեցայ,
Թէ կենա՞ցդ անմահականաց, յորմէ հերքեցայ (ԻԴ, 335):
Փառքիդ վայելքի՞ն, որից գրկվեցի,
Թե՞ անմահ կյանքիդ, որից վանվեցի (Գևորգյան, 138):
Ո՞վ որ զագրացաւ եւ ոչ ամաշեաց,
Ո՞վ որ զարշեցաւ եւ ոչ պատկառեաց (ԻԹ, 361):
Ո՞վ ապականվեց՝ ու չպատկառեց,
Գարշելի դարձավ՝ ու ամոթ չզգաց (Գևորգյան, 178):

4. «Մատենան ողբերգութեան» երկի ոճին բնորոշ է երաժշտականությունը:

Նարեկացուց է սկիզբ առել նաև հանգիստությունը և փոխանցվել մեր հետագա բանաստեղծներին: Կրկնելով միևնույն հնչյունը՝ բանաստեղծը ընթերցողի համար տեսանելի է դարձրել ոչ միայն բնության կենդանի պատկերը, այլև խոսքին հաղորդել է երաժշտականություն²¹: Թարգմանիչն արտահայտել է «Մատենանի» նաև այդ առանձնահատկությունը՝ ժամանակակից ընթերցողին փոխանցելով Նարեկացու հանճարի մեծությունը.

²¹ Տե՛ս Բան ՀԱ, ԿԸ, ԶԴ:

ա) Երբ Նարեկացին ստեղծել է շղթայահար հանգիստություններ՝ միևնույն տողի կամ կից տողերի մեջ նույն կամ նման հնչյունների (վ, ո, ի, ս, պ, ն) կրկնությամբ²².

Վերասցի՛ն վարմին վերարկութ,
Տոչորեսցի՛ն որոմանցն բոյսք,
Նզովեսցի՛ն բռնատրին
չարաբանութիւնք,
Կտրեսցի՛ լար խաբէութեան
ի մահ որսողին,
Պարսեսցի՛ն պատրողին
բանսարկութիւնք,
Պակասեսցի՛ն զէնք զրպարտողին
(Ղ, 604):

Վերանա վարմի ամեն ծածկ ու քող,
Որոմնաբույսերն այրվեն տապահար,
Բռնացողների դավերն ստանան
անեծք ու նզովք,
Ծվատվի ցանցը խաբեբայական
ի մահ որսողի,
Պարսվի պատրողի ամեն բարութանք.
Զրպարտիչների զենքերը հատնեն
(Գևորգյան, 535):

բ) Երբ հանգիստությունն ուժեղացել է նաև հարևան բառերի առանձին, նույն կամ նման հնչյունների հերթագայությամբ.

Մեղա՛յ գերունակ գոգոյդ գրգանաց,
անբաւս մեղա՛յ,
Մեղա՛յ աննուազ լուսոյդ վայելման,
նենգողս մեղա՛յ (ԻԷ, 348-349):

Մեղա՛ գերագույն գոգիդ գրգալիր,
Անսահման մեղա՛.
Մեղա՛ աննվազ լույսիդ վայելման,
Նենգողս մեղա՛ (Գևորգյան, 158):

Գ. Նարեկացին արտահայտչական միջոցների կիրառման վարպետ է: Դրանցից են՝

ա) Կրկնությունը, հատկապես «մի՛» արգելական հրամայականի հարակրկնությունը: Հաճախ Նարեկացին նախադասությունները սկսել է միևնույն բառով և ավարտել քերականական ձևին հատուկ վերջավորությամբ.

Մի՛ գաւշեր զմորմոքեալս,
Մի՛ կուրացուցաներ զխաւարեալս,
Մի՛ զարհուրեցուցաներ զապշեալս,
Մի՛ խորովեր զխառշատեալս (ԺԷ, 307):

²² Ղազինյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 236:

Նախորդ թարգմանիչները հավատարիմ են մնացել բնագրի ձևին, Գևորգյանը խախտել է այն՝ իր թարգմանությունն ազատելով միօրինակությունից և միապաղաղությունից²³.

Մի՛ հոշոտիր մորմոքյալիս, **մի՛** կուրացնիր խավարածիս,
Մի՛ զարհուրեցնիր ապշահարիս, **մի՛** խորովիր խարշատվածիս
 (Խեթրանյան, 66):

Էլ **մի՛** բզկտիր, մորմոքված եմ ես,
 Մթնածիս նորից **մի՛** կուրացրու,
Մի՛ ահաբեկիր սարսափահարիս
 Եվ խարշատվածիս էլ **մի՛** խորովիր (Գևորգյան, 96):

բ) «Թէ»-երի, «եթէ»-ների ոճական կիրառությունը՝ շարահյուսական հնարավոր բոլոր զուգորդություններով.

Որ **եթէ** փախնումք ի քէն՝ դու զկնի ընթանաս,
եթէ տկարանամք՝ զաւրացուցանես,
եթէ վրիպիմք՝ շափղ դիւրութեան ուղղես,
եթէ պատկառեմք՝ քաջալերես (ԾԱ, 447):
եթե փախչելու լինենք քեզանից, կհետևես մեզ.
 Կգորացնես, **եթե** թուլանանք.
եթե խոտորվենք, կհանես դարձյալ հարթ ճանապարհի.
եթե ամաչենք, կքաջալերես (Գևորգյան, 302):

գ) Ենթակայի զեղչումը՝ խոսքին արագություն հաղորդելու համար.

Եթէ պասքելոյս արբուցանիցես՝	Թե ետ ընկածիս կանչել՝
աղբիւր ես,	հոգատար,
Եթէ զծածկեալսն երեւեցուցես՝	Եթե հաստատել սասանյալիս՝
լոյս ես (<2, 556):	վեմ (Գևորգյան, 460):

Այսպիսով, հանճարեղ Նարեկացու «Մատենի» ողջ գեղեցկությունը հնարավոր չէ փոխանցել, թարգմանել, ներկայացնել ժամանակակից հա-

²³ **Գրիգոր Նարեկացի**, *Մատյան ողբերգության. Տաղեր, թարգմ.*՝ Վ. Գևորգյանի, էջ 642-644:

յերենով: Եվ Վազգեն Գևորգյանը, բանաստեղծության թարգմանությունը չհամարելով միայն բառի, մտքի, տաղաչափության կույր պատճենում, պահպանել է բնագրի ոգին, միջավայրը, ոճական և գեղարվեստական առանձնահատկությունները: Թարգմանության գրեթե բոլոր հատվածներում երևում է բանաստեղծ-թարգմանչի ստեղծագործական մոտեցումը. նա երբեմն բաց է թողել բնագրի առանձին բառեր, երբեմն ավելացրել, փոխել՝ միշտ հավատարիմ մնալով Նարեկացուն: Թարգմանիչը Նարեկացուն ներկայացրել է այնպես, ինչպես ինքն է զգացել, ներկայացրել է «իր Նարեկացուն»՝ այդ կերպ ընթերցողին հասցնելով նարեկացիական խոսքի ուժն ու գեղեցկությունը:

Կարծում ենք՝ իր այս առանձնահատկության շնորհիվ է, որ Վազգեն Գևորգյանի թարգմանությունը առանձնանում է «Մատենանի» աշխարհաբար մյուս թարգմանություններից:

"КНИГА СКОРБНЫХ ПЕСНОПЕНИЙ" ГРИГОРА НАРЕКАЦИ В ПЕРЕВОДЕ ВАЗГЕНА ГЕВОРКЯНА

АПРЕСЯН А.Г.

Резюме

Вазген Геворкян мастерски передал особенности языка, синтаксиса, образного строя и ритмики произведения Григора Нарекаци. Переводчик пытался донести до читателя силу и красоту слога автора "Книги скорбных песнопений".

Будучи поэтом, Вазген Геворкян в своих переводах проявлял творческий подход, но при этом оставался верен духу гениального творения Нарекаци.

VAZGEN GEVORGYAN'S TRANSLATION OF GRIGOR NAREKATSI'S "THE BOOK OF LAMENTATIONS"

A. APRESYAN

Abstract

Vazgen Gevorgyan in his translation saved the features of language, syntax, image building and rhythm of the "Book of Lamentations". In this way the translator intends to show readers the strength and beauty of Narekatsi's speech. There is a creative approach of the poet and translator Gevorgyan almost in all parts of translation. Sometimes he omits certain original words or changes their places, but always remains faithful to the spirit and meaning of Narekatsi's the "Book of Lamentations".